

Селянський повстанський рух в Україні 1917–1921 рр.: висвітлення у документах та матеріалах збірників радянської доби

Проаналізовано відображення селянського повстанського руху Української революції 1917–1921 рр., причини його розгортання в документах і матеріалах збірників, присвячених 40-й річниці захоплення влади більшовиками в Петрограді в жовтні 1917 р. Дана характеристика збірників, в якій акцентовано увагу на їх ідеологічній заангажованості та викривленнях при висвітленні подій. Із документів виділені фактичні матеріали, які сприяють дослідженню селянського повстанського руху 1917–1921 рр. в Україні.

Ключові слова: документи, збірники матеріалів, періодичні видання, селянський повстанський рух, революція, українське селянство.

Серед значного масиву документальних видань виокремимо збірники з архівними документами, матеріалами періодики, споминами, науковими доповідями, матеріалами конференцій та ін., виданих з друку в радянську добу до ювілеїв жовтневих подій 1917 р. у Петрограді, або, як значилось в радянській історіографії, до Великої Жовтневої соціалістичної революції, в результаті якої більшовики повалили Тимчасовий уряд і захопили владу та до річниць встановлення в Україні радянської влади [1–10].

В даному дослідженні розглядаються збірники з документами архівів, матеріалами періодичних видань, мемуарною літературою, приурочених 40-й річниці взяття влади більшовиками у Петрограді в жовтні 1917 р. Ці збірники виокремлені із подібних ювілейних праць інших річниць, оскільки вони видані в час відносної лібералізації радянської системи (друга половина 50-х – перша половина 60-х років ХХ ст.). Після ХХ з'їзду КПРС (1956 р.), працям, виданим раніше інкримінували наявність помилкових тверджень, пов'язаних з існуванням культу особи. Тому перед історичною наукою ставились завдання «відтворити справжню картину». До 40-річчя жовтневих подій у Петрограді 1917 р. радянські історики провели значну роботу [11,8,9]. Незважаючи на те, що у «хрущовську відлигу» з сотень тисяч реабілітованих жертв тоталітарного режиму в СРСР, реабілітація не поширилась на засуджених за антирадянську і націоналістичну діяльність, все ж окремі фактичні матеріали з історії

селянського повстанського руху 1917–1921 рр., які сприяють глибшому його осмисленню, потрапили до видань, зокрема до названих збірників. Однак, концепції, які утвердилися в історичній науці в часи сталінщини, залишилися без суттєвих змін. Принцип партійності, що панував у тогочасній історичній науці, ліг в основу відбору матеріалів до зазначених збірників, домінував при їх упорядкуванні. Тому збірникам притаманні такі стереотипи, як провідна роль робітничого класу в організації українського селянства, керівна роль партії більшовиків у революційних подіях, зростаюча роль рад в українському суспільстві та ін.

Зазначені збірники документів і матеріалів обласні архіви комуністичної партії України спільно з Державними архівами областей видали практично в кожній області України [12–22]. В свою чергу, вихід у світ збірників 1957 р. сприяло в наступних роках друку подібних досліджень з історії революції та більшовицьких організацій [24]. Окремо стоїть праця присвячена подіям на Поділлі 1918–1920 рр., видана з друку 1959 р. [25]

Насамперед відзначимо, що матеріалам праць, присвячених зазначеному вище ювілею, як і іншим подібним, притаманна заідеологізованість, односторонність висвітлення історичних подій. Документи з архівів, статті, або витяги зі статей багатьох періодичних видань, спомины учасників подій, що вміщені в збірниках, підігнані під загальну концепцію встановлення і розвитку радянської влади, яка була проголошена більшовиками. Так, наприклад, фонди губернських і повітових комісарів Тимчасового уряду та гетьманських старост розцінюються як «фонди буржуазних органів» [20,18], а тому читача налаштовано, що характеристику подій в тих документах слід сприймати як ворожу [20,7]; при використанні документів та розгляді революційних подій «... необхідно... мати на увазі вказівки Леніна...» [20,7]; загони Вільного козацтва трактуються як «куркульські загони» [20,12]; втручання більшовицької Росії у справи України подається як «великая помощь русского народа». Це втручання обґрунтовується боротьбою за радянську владу в Україні: «Тысячи сынов и дочерей Российской Федерации – из Москвы, Петрограда, Ростова, Тулы и т. д. сражались за Советскую власть на Украине» [18,XXIV]. Під селянським рухом читача зорієнтовано сприймати лише той, який зростав і ширився «під впливом революційної боротьби робітничого класу» [20,10], а селянським партизанським загонам, що боролися проти встановлення радянської влади і присутності в Україні більшовиків та впровадження їх політики навішаний ярлик «банд» [19,308,309].

В основу збірників покладені документи державних архівів областей України та їх філій, значна кількість матеріалів відібрана з колишніх архівів Інституту марксизму–ленінізму при ЦК КПРС та його філіалу – архіву Інституту історії партії при ЦК КПУ, з архівів обласних комітетів КПУ, Центральних державних архівів Жовтневої революції і соціалістичного будівництва СРСР та УРСР, Червоної Армії СРСР, воєнно-історичного архіву СРСР, історичного архіву УРСР. Окремі документи взяті з колишнього Центрального музею Радянської Армії, меморіального музею М. Щорса. У збірнику по Чернігівській області знаходимо матеріали колишніх архівів РРСФР: Смоленського обласного комітету партії і Брянського державного архіву. Серед матеріалів – оригінали та копії документів, статті газет 1917–1920 рр. та витяги з них. У збірниках по Дніпропетровській і Запорізькій областях окрім документів вміщені спо-

гади учасників революційних подій з боку радянської влади. Збірник по Київській області складають лише мемуарні матеріали.

Проте, незважаючи на зазначені вище значні недоліки збірників, конкретні факти, відображені у вміщених матеріалах, додають важливу інформацію до історії селянського повстанського руху та подій Української революції 1917–1921 рр.

Так, зокрема важливою є інформація про поширення 1917 р. революційних настроїв серед селянства і їх кроки до розподілу поміщицьких земель. Після лютневих подій 1917 р. у селян вселилась впевненість у безповоротності царських порядків, а основний їх соціально–економічний інтерес сфокусувався на вирішенні аграрного питання здебільшого шляхом експропріації поміщицьких земель, що, на наш погляд, пізніше сприяло укоріненню більшовицьких поглядів серед бідніших верств населення українського села. Зокрема, у збірнику матеріалів по Житомирській області вміщено повідомлення землевласників від 2 липня 1917 р. про захоплення селянами поміщицьких полів, лісів і сінокосів у Новоград–Волинському повіті [14,35]. У повідомленні від 4 серпня того ж року значиться, що «... на Волине... захват лесов, полей, земель, лугов продолжается в огромном размере...» [14,46]. З телеграми землевласників Гурьевської волості Херсонського повіту головному управляючому у справах міліції від 9 вересня 1917 р. дізнаємось про розподіл селянами с. Константинівка «образцовых культурных хозяйств..., арендаторы прогнаны...» [19,70]. В інших телеграмах Херсонського відділення Всеросійського Союзу земельних власників до міністра землеробства від 28 вересня 1917 р. повідомлялось про необхідність застосування репресивних заходів до сільськогосподарських робочих і селян, які захопили поміщицькі маєтки [19,75]. Аналіз цих та інших подібних матеріалів збірників переконує в тому, що селяни відкидали існуючу приватну власність на землю, а з ним і тодішнє державне право. Натомість намагалися вирішувати аграрні питання через Ради селянських депутатів, селянські спілки, земельні комітети та ін., застосовуючи місцеве звичаєве право.

Важливим для розуміння розвитку революційних тенденцій в українському селі є осмислення поширення революційних ідей серед солдат – учасників Першої світової війни (1914–1918 рр.), переважна частина яких – колишні селяни, усвідомлення особливостей розвитку революційних подій в Україні та впливу Російської революції. Різноманітні військові труднощі, невизначеність щодо перспектив закінчення війни, її затяжна «окопна» форма вже в 1917 р. вплинули в першу чергу на простих солдат, які щодня стояли на порозі смерті, на собі відчували фронтіві негаразди, недоліки організації та проведення військових дій, бездарність значної частини командирів тощо і були доведені до відчаю. Оскільки через Волинську губернію пролягала лінія Південно–Західного фронту і його тилом вважалися Київська, Подільська, Харківська, Полтавська, значна частина Чернігівської губерній, а Херсонська, Катеринославська, Таврійська і Бесарабська губернії були тилом Румунського фронту, то цілком зрозумілим була наявність в українських містах великих гарнізонів, що негативно впливало на економіку України і тягло за собою великі бідкування народу. На підтвердження матеріалів збірників наводимо дані досліджень сучасних вітчизняних вчених з праці «Українське державотворення: не витребуваний потенціал. Словник–довідник»: «... в період лютневих подій 1917 р. в Одесі перебував гарнізон в кількості 100 тис. Осіб, у Києві – 40 тис., Катеринославі – 60 тис., Харкові – 50 тис, Сімферополі –

40 тис., Миколаєві – 35–45 тис., Полтаві – 15 тис., Балаклії – 10 тис. До того ж 40 тис. матросів, 400 кораблів було зосереджено у Севастополі» [26,273]. Переважна більшість тилових гарнізонів були сформовані з числа українських селян.

Військова атмосфера і близькість фронтів Першої світової війни, посилення бідувань населення, активна революціонізація військових частин сприяли активізації розвитку революції в Україні. Так, досить скоро на Чорноморському флоті відчувся сильний вплив української національної ідеї. На фронті та у прифронтовій смузі виникали виборні солдатські й матроські комітети, а в тилових гарнізонах – Ради солдатських депутатів, які об'єднувалися з робітничими Радами.

Склад рад і комітетів був плінним. Однією з причин було те, що військові та робітничі колективи могли в будь-який момент відкликати депутата і надіслати іншого. Ряд депутатів від'їздили за дорученнями, інші залишали місця проживання тощо. Сьогодні вчені науково жовели, що у перші місяці революції було багато безпартійних депутатів, але визначальний вплив у Радах мали меншовики та есери, досліджено причини цього [27]. Однак, даний факт ми зустрічаємо і в матеріалах збірників, проте без об'єктивного обґрунтування.

Висунутий у «Квітневих тезах» лозунг лідера партії більшовиків В. Ульянова (Леніна) «Вся влада Радам!» під час виступу 17 квітня 1917 р. перед учасниками Всеросійської наради Рад робітничих і солдатських депутатів, окрім того, що передбачав вирвати владу у Тимчасового уряду, по своїй суті, означав проголошення стратегії щодо захоплення Рад зсередини, повалення уряду ліберальної демократії і проголошення на його місці свого – радянського. Не викликає сумнівів думка відомого сучасного українського історика С. Кульчицького, що оскільки вождь більшовиків не збирався залишати в Радах представників конкурентних партій соціалістичної демократії, то лозунг «Вся влада Радам!» означав на практиці встановлення однопартійної диктатури [27]. На наш погляд, це дає змогу зрозуміти спрямування значних зусиль більшовиків на посилення свого впливу серед солдатських і селянських мас, що дуже добре простежується у документах і матеріалах збірників [14,39;18,50].

Впливу більшовиків на народні маси сприяла демократизація і революціонізація армії, що було яскравим показником втягнення у революцію величезних мас українського селянства, адже воно було головним постачальником живої сили армії. Для цього більшовики висунули лозунги щодо закінчення війни, націоналізації поміщицької землі і розподілу її серед бідніших верств селян. Найбільш притягальну силу мали такі лозунги, як «Земля тому, хто на ній працює!», «Мир без анексій і контрибуцій», «Геть війну!», «Мир хатинам війна палацам» та ін. [16,315]

Серед солдат дедалі більш ставали популярними заклики більшовиків покидати фронт, повертатись додому і ділити поміщицьку землю. Так, зі збірника документів і матеріалів по Житомирській області читаємо витяг із газети «Вольнская речь» за № 41 від 16 липня 1917 р.: «... Благоприятную почву для своего развития большевизм нашел в запасном пулеметном полку, расположенном в городе [Рівне – *В.Щ.*]. Бесконечные митинги большевиков происходили всюду, главным образом на станции, через которую следовало немало воинских частей и маршевых рот. Среди этих последних находились подражатели, делавшиеся потом дезертирами...» [14,39]. У повідомленні начальнику штаба Південно-Західного фронту від 10 серпня 1917 р. знаходимо інформацію про відмову солдат 88-го

Сибірського полку відправитися на фронт [14,48]. На фронті ж стало поширеним таке явище як братання солдат армій ворогуючих країн. Зокрема, у доповідній помічника старшого ад'ютанта особливого відділення штабу 1-ї армії прапорщика Кешпета від 3 вересня 1917 р. находимо: «... наши солдаты кричали: «Докуда мы будем воевать, докуда проливать кровь, будем мириться...», ... солдаты 622 полка просили у противника газеты» [14,51]. Помічник старшого ад'ютанта особливого відділення поручник Арвалевський у своєму повідомленні наводить приклад відвертого братання: «... Братающиеся совершенно открыто выходят из окопов, подходят к проволочным заграждениям, часть же наших солдат перелезла через проволочные заграждения... ... с 6 сентября наблюдается в этом же районе [село Шельово Володимир-Волинського повіту – *В.Ш.*] братания почти ежедневно, и разгоняет братающихся только 1-я батарея» [14,52]. У телеграмі із Рівного від 2 листопада 1917 р. йдеться про солдат, які залишили окопи, про загрозу з боку 5-го Туркестанського стрілкового полку залишити фронт [14,69]. Зі споминів більшовика Д. Леженка: «... Когда февральская революция совершилась, мы начали регулярно получать «Окопную правду». Газета призывала солдат покончить с войной. «Окопная правда» сыграла огромную роль в формировании сознания солдат, в том числе и моего. Это была первая большевистская газета, которую я читал на фронте...» [19,216].

Солдати, що під впливом більшовицької агітації залишали фронт, та окремі демобілізовані учасники війни, хто сприйняв ідеологію більшовиків, повернувшись у свої рідні села, поширювали набуті на фронті ідеї. Цьому сприяли жовтневі 1917 р. події у Петрограді, які ознаменували перемогу політичної сили – РСДРП (б) та розкривали можливості такої суспільної сили як Ради. Оскільки, як ми зазначали вище, спочатку в Радах перевага була за меншовиками і есерами, то більшовики мали переломити хід подій, зламати опір і організувати свою владу. Для більшовиків оволодіти Радами означало прийти до влади на місцях. В такому випадку можливості всебічного розвитку Рад обмежувалися. Оволодіти Радами були покликані Червоні гвардії, революційні комітети, військові наради та ін.

Разом з тим відбувалося подолання опору українського селянства за допомогою, частин особливого призначення, комітетів незаможних селян із застосуванням інститутів відповідачів і заложників та ін. Обов'язковою умовою, за якої більшовики мали діяти і здобувати підтримку на селі, був розкол громади села на два табори: «меньшинство – богатеев и кулаков... враждебных Советской власти, и большинство..., стоящих за Советскую власть, чем и будет достигнуто обособление друзей власти от врагов ее и упрочение в деревне боевой опоры Советской власти» [14,391].

Активність більшовицьких революційних груп спостерігаємо у тих місцевостях, де концентрувалась певна кількість колишніх солдат, робітників заводів, підприємств, шахт. Усі вони повертались у рідні місця. Так, наприклад, колишній член Канівського повітового військово-революційного комітету С.В. Гавриленко, маючи подібні факти, згадував: «... Таганчанська волость стала центром революційного руху за восстановления радянської влади у Канівському повіті... На осінь 1917 р. у села [Таганчанської – *В.Ш.*] волості повернулось багато [колишніх – *В.Ш.*] фронтовиків, прибули робітники донецьких шахт – уродженці [краю – *В.Ш.*] [28,317]. Учасник революційних подій у м. Звенигородка Київської губернії С.Т. Кумаківський запевняв, що місцева більшовицька група ще

більше зміцніла, коли «повернулися товариші з фронтів та з промислових центрів...» [29,337]. Звенигородська повітова газета Київської губернії «Звенигородська думка» 17 квітня 1918 р. повідомляла: «Прийшли з фронту «товариші» большевики і почали, яко люде добре навчені на фронті «соціалізму»... проводити свою програму: «Що моє, то моє і що твоє – то теж моє», «... вони почали соціалізувати все народне добро і ділити між своєю компанією. Такі компанії позакладалися майже у кожному селі з 5–10 душ, які озброївшись з ніг до голови гвинтівками, пістолями та бомбами, проводять досить вміло свої програми в життя. Села у всьому повіті тероризовані цими купками «товарищей». Анархія дійшла уже до найвищої точки...» [30]. Щоб мати уяву як організовувалися подібні загони звернемось до збірника документів по Чернігівській області, де знаходимо звернення виконавчого комітету Ради селянських депутатів с. Сачковичі Новозибківського повіту до Ради робочих і солдатських депутатів м. Новозибкова від січня 1918 р.: «Для... борьбы с мелкой буржуазией, тормозящей проведения в жизнь нового революционного строя, в селе организована Красная Гвардия из солдат... Но без вооружения... исполнительный комитет и Красная Гвардия бороться не могут, а потому исполнительный комитет покорнейше просит Совет рабочих и солдатских депутатов выдать сему комитету для вооружения Красной Гвардии 15 винтовок и патроны к ним, а для вооружения начальника Красной Гвардии, председателя комитета, его товарищей и секретаря – 4 револьвера и патроны...». На документі значиться резолюція про відпуск 5 гвинтівок з патронами [15,78]. Тому є логічним повідомлення в газеті «Звенигородська думка»: «... Уночі село не спить, бо йде стрілянина, товариші, голосно, напившись самогонки, б'ють в набат, скликають народ і баламутять його самими провокаційними чутками, діти та жінки перелякані плачуть...» [30]. У зверненні від 16 серпня 1918 р. гетьманського отамана 5-го корпусу до повітових старост Чернігівської губернії щодо організації і формування в повітах антибільшовицьких загонів, читаємо: «... анархія під впливом більшовицької агітації піднімає голову і вибухи безладдя, вбивства й грабінництва збільшуються з кожним днем...» [15,175]. Проте збройні більшовицькі загони виникали й далі. Прохання видати зброю загону Червоної гвардії надійшло до Новозибківської Ради робочих і солдатських депутатів із с. Нове Місто: «... Ввиду того, что в селе находятся граждане..., не признающие законов Совета Народных Комиссаров..., исполнительный комитет просит товарищей Совета рабочих и солдатских депутатов... выдать нам оружие в ведение комитета для водворения порядка...» [15,105]. Колишній керівник більшовицької організації м. Радомисль запевняв, що «... Під охороною Червоної гвардії партійна організація могла здійснювати підготовку своїх сил для захоплення влади...» [31,328].

Для більш повного розуміння ролі Червоної гвардії та інших більшовицьких воєнізованих загонів в українських селах, наведемо цитату зі спогадів більшовика П. Доненка, вміщених у збірнику документів і матеріалів по Запорізькій області: «Для обеспечения организации Советской власти на селе, Александровский уездный комитет в некоторых волостях уезда создал территориальные отряды... Такой отряд под моим руководством был организован в ноябре 1917 г. численностью до 40 человек в с. Иваново–Анновке Натальевской волости. [У цій волості налічувалось – *В.Щ.*] 16 поміщицьких економій, крім кулацьких хуторів... В задачу отряда входило совершать налеты на эти гнезда, вылавливать...

контрреволюционеров различных мастей... и при необходимости разрушать эти гнезда...». Більше того, згодом загони Червоної гвардії брали активну участь у бойових операціях: «... Катеринославська організація більшовиків зуміла виховати робітничі маси, підготувати їх до майбутніх боїв... загони Червоної гвардії... під командуванням тт. [читай товаришів – *В.Щ.*] Роботенка і Шейніна атакували штаб куреня Вільного козацтва... 3 29 грудня [1917 р. – *В.Щ.*] радянська влада стала по суті господарем міста... ми вирішили поширювати і далі більшовицьку агітацію і пропаганду серед бідняків на селі... .. доводилося вдень вести роботу з батраками і бідняками, а вночі переховуватись в економії у батраків, або йти щовечора далеко в степ ночувати в скирті соломи...» [32,215]. Як бачимо у такий спосіб більшовики утверджували свою владу, створюючи підвладні у селі їм ради: «При помощи отряда [продовжує П. Доненко – *В.Щ.*] в ноябре–декабре 1917 года на территории Натальевской волости были по всем селам созданы Советы и отобрана земля и инвентарь не только у помещиков, но частично и у кулаков...» [33]. Часто загони Червоної гвардії засилялися в Україну з більшовицької Росії: «Только к началу января 1918 г. [згадує Д. Леженко – *В.Щ.*] с помощью отрядов Красной гвардии, прибывших из центра России, была окончательно взята власть и образован в Александровске большевистский Совет...» [34,221]. Бойові загони Червоної гвардії швидкими темпами організовувались в усіх волостях губерній України: «... Почти во всех волостях уездов Херсонской губернии... организовались боевые отряды...» [19,117].

Документи збірників і матеріалів сприяють вивченню запровадження більшовиками в 1918–1920 рр. в Україні трудових та інших повинностей, здійснення військової мобілізації, проведення продовольчої розверстки, діяльності більшовицьких революційних комітетів (ревкомів), трибуналів, розкривають методи виконання їх постанов і розпоряджень тощо. Для нас це є важливим, оскільки діяльність більшовицької влади з її примусовою продрозверсткою, насадженням комун, радгоспів, репресіями призвела до зростання селянського повстанського руху, до збройного протистояння селян України і влади більшовиків.

Зокрема, інструкція Чернігівської комісії з організації сільських і волосних ревкомів і міліції січня 1919 р., що вміщена в збірнику, розкриває механізми організації влади в сільській місцевості. Так, в документі зазначається, що кожне село вибирає сільський ревком із 5–7 осіб (в залежності від кількості населення). Цікаво, що у виборах беруть участь чоловіки і жінки, яким виповнилося 18 років, але при умові, що вони відносяться до біднішого (мало імущого) прошарку населення села і революційно налаштовані. Комітет з таким складом проголошувався вищою владою на селі. У документі зразу ж давалась інструкція, що односельчан, які раніше підтримували попередній режим і протидіяли більшовикам, а також ті з них, хто незадоволений діючою владою, комітет повинен арештовувати і відправляти до повітового ревкому.

Волосний комітет вибирався на з'їзді представників від сільських комітетів і складався із 7–9 осіб. Волосний з'їзд відбувався за участі двох представників від сільських комітетів. Він визнавався дійсним, якщо його представники складали $\frac{1}{4}$ від загальної кількості сіл у волості. Привертає увагу те, що у випадку недостатньої кількості делегатів, комітет села, де відбувався з'їзд, посилав нарочитих збирати делегатів із сіл, з яких ніхто не з'явився. З'їзд повинен був відбуватися в тому селі, де передбачалося

створити волосний комітет. Останній мав підтримувати тісні зв'язки із сільськими і повітовим комітетами [15,259,260].

З метою зміцнення влади та ліквідації своїх противників в губерніях створювалися репресивні органи. Одним з таких були революційні трибунали. Так, у збірнику документів і матеріалів по Чернігівській області вміщено повідомлення газети «Известия Черниговского временного—революционного комитета» від 15 лютого 1919 р. про організацію в м. Чернігів революційного трибуналу. Згідно інструкції, затвердженої губревкомом, трибунал складався із трьох постійних членів, призначених губернським ревкомом і двох засідателів, делегованих партійними і робітничими організаціями. Підкреслимо, що останні мали право делегувати лише тих своїх представників, які «стоят на платформі Советской власти...». Прокурор призначався ревкомом, або революційним трибуналом. Варто відмітити, що захист міг бути представлений самим звинуваченим, але лише у випадку, коли на це давав згоду трибунал [15,272]. Очевидно: інструкція відтворювала інтереси лише партії більшовиків, а права людини грубо порушувались.

Як бачимо, влада зливалася з партією, а згодом переросла в диктатуру. Більшовики, застосовуючи принцип «демократичного централізму», концентрували владу в руках керівництва. Коли їх політика в Україні ставала відверто агресивною і нахабною, першими відкритий супротив виявляло українське селянство. Більшовицькі російські війська тричі, і щораз у більшій кількості, вторгалися на територію України: у січні 1918 р., у січні 1919 р. та у листопаді 1919 р. І тричі українське селянство чинило їм військовий супротив. Перші два походи УНР вдалося ліквідувати: перший за допомогою німецьких та австро—угорських військ, другий власними зусиллями, щоправда, завдяки здебільше збройному селянсько—повстанському рухові, який лише навесні зорганізувався у масовий виступ. Третій похід для більшовиків виявився вдалим.

Слід відзначити, що селянство чинило опір не лише Червоній армії більшовиків, а й усім військовим формуванням, які, перебуваючи в Україні, обмежували їх свободи, чинили грабунки, нав'язували чужі форми господарювання та облаштування життя. Зокрема, матеріали збірників подають приклади активних виступів селян проти присутності в Україні німецьких і австро—угорських військ та їх політики, здійснення військового спротиву арміям А. Денікіна, П. Врангеля, військам Антанти та ін. Так, з повідомлення газети «Звезда» за 23 червня 1919 р., вміщеного у збірнику по Запорізькій області, дізнаємось про протидію селян військам А. Денікіна [18,96]. Численні документи збірника по Черкаській області зосереджують увагу на Звенигородському збройному повстанні проти німецьких та австро—угорських військ. Зокрема про початок повстання, поширення виступу на значну територію України, переміщення повстанських загонів, поразку повстання і розстріл селян йдеться у повідомленні Київського губерньського старости Міністерству внутрішніх справ від 7 червня 1918 р., телеграмі німецького посла в Києві Міністерству закордонних справ Німеччини від 8 червня 1918 р., повідомленні з газети «Беднота» від 12 червня 1918 р., витязі з циркулярного листа Канівського повітового старости волосним управам від 6 липня 1918 р., рапорті начальника особливого відділу при штабі гетьмана України начальнику штаба за 6 липня 1918 р., телеграмі Звенигородського повітового старости Київському губерньському старості від 24 липня 1918 р. та ін. [20,106,108,111,115,116–118,122]

Широкомасштабні селянські збройні виступи в Україні не припинялися до 1923 р., а поодинокі протести проти правлячого режиму спостерігаємо до початку 1930-х років. Лише терор голодом, організованим радянсько-більшовицьким тоталітарним режимом у 1932–1933 рр., повністю ліквідував протест українського селянства, хоч і не викоринив ідею національного визволення.

Відзначимо, що з самого початку селянському повстанському рухові притаманне антикомуністичне спрямування. Однак, слід визнати, що повстанська ідеологія була різною і підпадала під ситуативний вплив, а вимоги політичного характеру здебільше поступалися соціально-економічним. Це чітко прослідковуємо на матеріалах зазначених збірників. На підтвердження цього наведемо думки сучасних вітчизняних дослідників, вдало викладених у двохтомному виданні «Історія українського селянства» (К.: Наук. думка, 2006): «Коли на Україну почали наступ більшовики з гаслами, які більш відбивали радикальні сподівання селян, ніж проголошене аграрне законодавство Директорії, значна частина повстанських загонів перейшла на бік Червоної армії» [35,9].

Проте вже навесні 1919 р. українське повстанство виступило проти антиселянської політики більшовиків. Перш за все далися взнаки дії влади щодо збору хліба в українських селян. Так, резолюція Олександрівської повітової продовольчої наради від 4 квітня 1919 р. повідомляла: «... Всеми мерами содействовать сбору хлеба..., Выделить комиссии на местах по селам для усиления проведения сбора» [18,78]. Газета «Нова зоря» за 1 липня 1919 р., вміщена у збірнику документів і матеріалів по Херсонській області, писала про приїзд у Велику Олександрівку російських робітників для організації і збору хліба в Україні і відправки його в Росію. Там же наведені дані: зібрано для потреб північних регіонів Росії по 5 000 пудів жита, пшениці та інших зернових [19,209]. У постанові Чернігівського надзвичайного штабу «П'яти» від 13 травня 1919 р. оголошено про введення на Чернігівщині продовольчої диктатури і вся повнота влади в губернії щодо проведення збору хліба покладалась на трьох осіб – більшовиків Ільїна, Кораблинова, Дагаєва. У документі значилось, що невиконання розпоряджень цих осіб каралися включно до розстрілу [15,363]. Так звана «продовольча політика» більшовиків в Україні чітко відтворена Головою Ради народних комісарів (РНК) В. Ульяновим (Леніним) у телеграмі відправленій в Україну 30 серпня 1918 р. губернським, повітовим, міським Радам робочих, селянських і червоноармійських депутатів та продовольчим комітетам щодо організації «продовольственного дела» і опублікованій у збірнику документів та матеріалів по Чернігівській області, виданій до 40-річчя захоплення більшовиками влади в Петрограді: «Рабочие Петрограда, Москвы и промышленных районов голодают. Спасение революции в интенсивной работе продовольственных органов... необходимо прежде всего: напрячь все усилия и привлечь по возможности всех членов губернских городских и уездных исполкомов к работе в продовольственном деле... Работа должна сводится главным образом к организации и сбору продовольственных и хлебных грузов и отправки их в голодные местности...» [15,125,126]. 6 серпня 1921 р. В. Ульянов вимагав від наркомпроду УСРР М. Владимирову про широко застосовувати війська для збирання продподатку в Україні, а 12 серпня того ж року виїшла за його підписом постанова Ради праці та оборони про застосування надзвичайних заходів під час вилучення продподатку. Відомчі інструкції пояснюють суть «надзвичайних заходів»: кругова порука селян, інститут

заложенників та ін. Якщо селяни не виконували норм продподатку їх здебільше визнавали ворогами радянської влади, до переважної більшості з яких застосовувалась вища міра покарання – розстріл.

Хліба в селян України було відібрано настільки багато, що інколи радянська влада не в змозі була організувати його вивіз до Росії. На підтвердження цього наводимо інформацію з документу Галузевого Державного архіву Міністерства оборони України – вересневого бюлетня секретно-інформаційного відділу при РНК УСРР 1921 р.: «... продолжают поступать сведения, что заготовленный с таким трудом хлеб кое-где гниет и сгорает...» [36,арк.203]. І це в той час, коли населення південних регіонів України голодувало, адже в той рік від посухи постраждали 21 повіт п'ятих губерній – Одеської, Миколаївської, Катеринославської, Запорізької, Донецької. Там селяни не зібрали навіть посіяного зерна. Тому, з весни 1919 по другу половину 1921 р. спостерігаємо зростання селянського повстанського руху. Саме він становив одну з основних причин падіння радянської влади в Україні 1919 р. Та й у 1920–1921 рр. більшовицький режим боротьбу із селянським повстанським рухом ставив одним з першочергових своїх завдань.

Найбільш активними провідниками політики більшовиків, в тому числі й у питаннях збору хліба, виконання продподатків, боротьби із селянськими повстанськими загонами, в українському селі стали створені у травні 1920 р. класові організації незаможного селянства – комітети незаможних селян (КНС), які дуже швидко були проголошені «органами державного значення», що й перетворило їх (а не сільські ради) на дійсні органи влади більшовиків на селі [35,15]. У документах і матеріалах збірників 1957 р. видання цим організаціям приділена значна увага. Так, у збірнику по Запорізькій області вміщено повідомлення газети «Известия Александрійского уездного ревкома» за 11 червня 1920 р., де йдеться про організацію Олександрійським повітовим ревкомом місцевого комнезаму. Там же визначаються його завдання: «а) проведение в жизнь закона о наделении земель и инвентарем безземельных и малоземельных крестьян; б) проведение закона о хлебной разверстке; в) содействие к упрочению Советской власти в уезде и борьба с бандитизмом, кулачеством, безграмотностью и пр.». Інша стаття з газети «Селянська правда» за 12 вересня 1920 р., вміщена в цьому ж збірнику, розповідає про відбір хліба у селян Хортицької волості: «... Комнезаможниками приняты все меры для борьбы против кулачества и изъятия у него излишков. Излишки хлеба свозятся в общественные амбары и сдаются в распоряжение районных продовольственных комитетов...» [18,174,175,167]. У передмові збірника по Черкаській області офіційно визнано, що в селах України велику роботу в боротьбі із заможним селянством та при виконанні продовольчої розверстки проводили комнезами [20,17]. Комітети незаможних селян були однією із ланок тактики цькування селян один проти одного. Більшовики намагалися залучити до боротьби із заможними селянами – відкритими противниками їх політики в селі, інші верстви сільського населення, які з тих чи інших господарських причин були налаштовані проти заможного господарника. Можемо твердити, що більшовики розгортали в селах України стан громадянської війни. Цьому сприяло впровадження інституту відповідачів, введення винагороди тим, хто доносив на односельчан, які були причетні до повстанців, допомагали їм, чи, навіть, співчували. Цікаво, що винагорода виділялась із речей, конфіскованих у самих же селян. За винагороду могли слугувати кілька пудів жита чи пшениці, інколи влада

заохочувала до співпраці, надаючи у розпорядження корову, як, наприклад, значилось у документі Галузевого державного архіву МО України – у листопадовому 1922 р. розпорядженні голови Шевченківської повітової військової наради Київської губернії Шайкевича щодо селянина Ткача за його допомогу владі у питанні мобілізації місцевого населення до лав Червоної армії [37, арк. 23в.]. Розшаруванню і цькуванню селян сприяв впровадження на селі податок: звільнення від нього бідніших верств, часткове оподаткування середняків і максимальне податкове навантаження на заможних селян. Такі вказівки більшовиків знаходимо в наказі виконавчого комітету Борзенської повітової Ради робочих, селянських і червоноармійських депутатів Чернігівської губернії від 20 лютого 1919 р., інструкції фінансового відділу виконавчого комітету Козелецької повітової Ради робочих, селянських і червоноармійських депутатів тієї ж губернії від 10 червня 1919 р., вміщеного у збірнику документів і матеріалів по Чернігівській області [15, 275, 391]. Як бачимо, влада більшовиків докладала великих зусиль, щоб спрямувати проти селянського повстанського руху самих же селян.

20 квітня 1920 р. Раднаркомом прийняв документ «Коротка інструкція по боротьбі з бандитизмом та куркульськими повстаннями». Подальші рішення, накази, декрети та інші документи більшовицького режиму щодо боротьби із селянсько–повстанським рухом, як, наприклад, наказ «Про каральну політику чекістських органів» від 8 січня 1921 р., декрет «Про адміністративне виселення» від 10 серпня 1922 р., декрет від 16 жовтня 1922 р. про право позасудової розправи, включаючи розстріл та інші відштовхувались від даного документу. Значного удару по діяльності селянських повстанських загонів завдали згадані вище інструкції про заручників і відповідачів та їх активне застосування. Повстанців намагалися лишити підтримки широких селянських верств, адже майже в кожному населеному пункті представники радянсько–більшовицької влади намічали відповідачів із найбільш заможних і впливових громадян (нерідко сюди потрапляли і бідніші версти сільського населення) на яких в подальшому покладалася відповідальність (від штрафів до розстрілу) за прояви боротьби проти правлячого режиму [38, арк. 176].

Незважаючи на радянську інтерпретацію селянського повстанського руху, матеріали вищезазначених збірників подають інформацію про окремих отаманів, з поданих документів можемо виокремити деякі факти діяльності повстанських загонів, їх взаємодії з широкими верствами населення, розкрити протистояння більшовиків і селянсько–повстанських загонів, проаналізувати тактику і методи їх боротьби тощо.

Так, в документах збірників йдеться про виступ у травні 1919 р. проти військ Червоної армії та більшовицького режиму М. Григор'єва [19, 25, 191; 15, 361; 18, 223]; діяльність повстанських загонів Н. Махна в грудні 1920 р. у Мелітопольському [19, 308], Дніпровському [19, 309], у березні 1920 р. – у Олександрівському [18, 119] та інших повітах України. Черпаємо інформацію щодо діяльності отаманів Кваші, Хмари, Чорного Ворона [20, 275; 18, 221], Чайковського [18, 221], Малашка, Тютюнника, Коцюри, Чучупака, Гулого Гуленка [18, 119], Прочана, Мастренка, Правди–безногого, Сови, Сича [18, 234], Соколовського [14, 280] та ін. Зокрема, з телеграми голови Борзенського повітового ревкому М. Зеленького до виконавчого комітету Чернігівської губернской Ради робочих, селянських і червоноармійських депутатів дізнаємось про антибільшовицьке повстання селян повіту в квітні 1919 р., в ході якого по-

вітовий виконком розігнаний, а 8 осіб ревкому розстріляні [15,347]. У звіті інструкторсько-інформаційного відділу при Конотопському повітовому ревкомі розповідається про викриття в повіті цілої сітки селянсько-повстанських організацій, що діяли проти радянської влади, а також повідомляється про діяльність загону отамана Ангела в Чернігівській і Полтавській губерніях [15,355]. З повідомлення газети «Звезда» за 23 червня 1919 р. дізнаємось про зростаючий селянсько-партизанський рух в Олександрівському повіті [18,96]. Відомості з бюлетеня ЦК КП(б) У за 7 січня 1920 р. про становище в Мелітопольському повіті, вміщені у збірнику документів і матеріалів по Запорізькій області, акцентують увагу на сильному супротиву радянській владі у Балковській і Веселянській волостях, де повстанці «разгояют ревкомы», а в деяких селах міліція перебита [18,104]. У протоколі засідання Херсонського губерньського виконавчого комітету від 28 липня 1920 р., де йдеться про селянські повстання зазначено, що у 20-х числах липня селяни Миколаївського і Херсонського повітів повстали проти радянського-більшовицького режиму: арештовували членів Рад, роззброювали міліцію. Окремі повстанські загони налічували до 500 осіб. Можемо твердити про організованість виступу: в документі йдеться про з'їзд повстанців Богоявленського, Покровського, Вавіловського повітів і села Кисляківки та захоплення повстанцями влади в окремих населених пунктах, відзначена сильна конспіративна діяльність селянсько-повстанських організацій. Виступ селян поширився на 15 волостей зазначених повітів. Більшовики кинули проти селян значні сили, із Знам'янки вислали бронепотяг. Розмах повстання стурбував керівників партії і уряду більшовиків у Москві. Тому про його придушення керівники Херсонського губерньського парткомітету в телеграмі від 31 липня повідомляли особисто Й. Сталіна, Ф. Держинського, С. Косіора [19,259–261]. З виписки оперативного зведення Харківського військового округу від 6 березня 1920 р. читаємо про спроби ліквідації радянської влади в Олександрівському повіті, йдеться про вбивства комісарів і червоноармійців, роззброєння повстанцями військових частин [18,119]. Селянські повстанські загони намагалися перешкодити відправкам хліба до більшовицької Росії, про що знаходимо у повідомленні Уккратрударма В. Ульянову від 9 березня 1920 р. збірника документів і матеріалів по Запорізькій області [18,121].

У 1920 р. більшовики змушені були визнати великий розмах селянського повстанського руху в Україні. За підрахунками сучасних вітчизняних дослідників на середину 1920 р. чисельність повстанців складала 50 тисяч бійців, посилені кіннотою, кулеметами і навіть літаками. Наприкінці 1920 – на початку 1921 р. кількість повстанців вже складала більше 100 тисяч осіб [35,11,14]. Погодимося із твердженням сучасних дослідників українського селянства першої половини ХХ ст. О. Морозом і С. Злупком, що відстоювання українським селянством своєї гідності із зброєю в руках, свідчило про зростаючу його політичну і національну свідомість. Разом з тим це додало окупантам ще більшої жорстокості до селян України [39,69]. Так, з наказу № 227 командувача Південно-Західного фронту щодо термінових і рішучих заходів у «боротьбі с бандитизмом на Украине», вміщеного у збірнику документів і матеріалів по Запорізькій області знаходимо: «... Все разрастающийся на территории Украины бандитизм и возникающее местами повстанчество требуют применения самых срочных, решительных и суровых мер по их окончательной ликвидации...» [18,119]. Загальна частина Червоної армії

наприкінці 1921 р., які брали участь у боротьбі із селянськими повстанськими загонами складала 1 млн 200 тисяч осіб, що становило приблизно одну п'яту частину її загальної кількості [35,14].

Підбір документів і формування збірників, про які йдеться в даному дослідженні, здійснювався за принципом партійності, під впливом якого в документальних виданнях значна частина подій висвітлена однобоко. Проте, незважаючи на наявність у збірниках хибних тверджень на кшталт того, що українське селянство, перебираючи ради селянських депутатів, ревкоми, комнезами, нібито значною мірою лояльно відносилося до продовольчої політики більшовиків, підтримувало радянську владу, все ж з позицій сучасних базових принципів дослідження, використовуючи дослідницькі методи і засоби пізнання, виокремлюємо цінні для розуміння селянського повстанського руху факти. Йдеться про стихійність селянського руху, застосування проти українського повстанства значної кількості регулярної армії, репресій, проголошення амністії, розшарування села та політика більшовиків щодо цькування одної верстви сільського населення на іншу, посилення розвідувально-агентурної діяльності більшовицьких спецслужб, прагнення селян до мирного життя та підйому своїх господарств в умовах нової економічної політики та ін. Ці та низка інших причин посилювали дезорганізацію селянського повстанського руху, що призвело до його спаду в другій половині 1921 р. Такі висновки робимо на основі документів і матеріалів, вміщені у збірниках 1957 р. видання, які є важливим джерелом дослідження селянського повстанського руху доби Української революції 1917–1921 рр.

Джерела та література:

1. *Тезы докладов на научной конференции, посвященной 30-летию установления Советской власти на Украине.* – Харьков, 1947. – 35 с.
2. *30 років Радянської України.* Матеріали і документи. – К.: Укрдержполітвидав, 1949. – 267 с.
3. *Борьба за Советскую власть в Крыму.* Документы и материалы. – Т. 1. – Симферополь: Крымиздат, 1957. – 320 с.
4. *Матеріали наукової конференції, присвяченої 40-річчю Великої Жовтневої соціалістичної революції.* – Житомир, 1957. – 57 с.
5. *Рибалка І.К.* Встановлення радянської влади на Україні. – К., 1957. – 56 с.
6. *В защиту революции:* Воспоминания участников борьбы за власть Советов и начала социалистического строительства в Киеве и на Киевщине. – К.: Политиздат Украины, 1977. – 262 с.
7. *Украина.* Дорогой Октября: материалы празднования 60-летия установления Советской власти на Украине и образования УССР. – К.: Политиздат Украины, 1978. – 283 с.
8. *Гамрецкий Ю.М.* и др. Триумфальное шествие Советской власти по Украине. – К.: Наук. думка, 1987. – 437 с.
9. *Октябрь и гражданская война на Украине:* страницы истории. – К.: Наук. думка, 1987. – 253 с.
10. *Турченко Ф.Г.* Великий Октябрь и ликвидация эксплуататорских классов на Украине. – К. – Одеса: Вища школа, 1987. – 199 с.
11. *Саженик С.Н.* Борьба трудящих Украины против немецких оккупантов и внутренней контрреволюции в 1918 р. – К.: Видавництво КДУ ім. Т.Г. Шевченка, 1958. – 52 с.

12. *Борці за Жовтень розповідають* (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). – Дніпропетровськ: Дніпропетровське обласне видавництво, 1957. – 416 с.

13. *Борьба за власть Советов на Киевщине*. Март 1917 – февраль 1918. – К., 1957. – 660 с.

14. *Борьба трудящихся Волини за власть Советов* (март 1917 г. – декабрь 1920 г.). Сборник документов и материалов. – Житомир: Житомирское областное издательство, 1957. – 480 с.

15. *Борьба трудящихся Черниговщины за власть Советов* (1917–1919 гг.). Сборник документов и материалов. – Чернигов, 1957. – 476 с.

16. *Великий Жовтень на Київщині*. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1957. – 350 с.

17. *До історії боротьби трудящих* за встановлення Радянської влади на Ровенщині в 1917–1920 роках. Документи і матеріали на допомогу пропагандистам і агітаторам. – Ровно, 1957. – 104 с.

18. *За власть Советов*. Сборник документов и воспоминаний о борьбе трудящихся за установление и упрочение Советской власти на территории Запорожской области в 1917–1920 гг. – Запорожье, 1957. – 280 с.

19. *Победа Советской власти на Херсонщине* (1917–1920 гг.). Сборник документов и материалов. К 40-летию Великой Октябрьской социалистической революции. – Херсон, 1957. – 382 с.

20. *Трудящі Черкащини в боротьбі за владу Рад 1917–1920 рр.* Збірник документів та матеріалів. – Черкаси: Черкаське обласне видавництво, 1957. – 304 с.

21. *Трудящиеся Полтавщины* в борьбе за установление и укрепление Советской власти. 1917–1920. Сборник документов и материалов. – Полтава, 1957. – 228 с.

22. *Трудящиеся Сумщины в борьбе за власть Советов*. 1917–1920. Сборник документов и материалов. – Сумы, 1957. – 392 с.

23. *Шляхом Жовтня*. Боротьба трудящих Закарпаття за національне і соціальне визволення та возз'єднання з Радянською Україною. Збірник документів. Т. 1. 1917–1923. До 40-річчя Великої Жовтневої соціалістичної революції. – Ужгород, 1957. – 556 с.

24. *Похомов А.* Борьба трудящихся Криворожья за власть Советов. – Днепропетровск: Днепропетровское областное издательство, 1958. – 204 с.

25. *Поділля в роки громадянської війни* (лютий 1918 р. – грудень 1920 р.). Документи і матеріали. – Вінниця: Вінницьке книжково-газетне видавництво, 1959. – 488 с.

26. *Миرونенко О.* Лютнева революція і рух за національно-культурне відродження в Україні // Українське державотворення: не витребуваний потенціал: Словник-довідник. – К.: Либідь, 1997. – С.272–275.

27. *Кульчицький С.* Терновий вінець 1917 року–2. Чи були події 7 листопада 1917 року революцією? // Дзеркало тижня. – № 45 (520) 6–12 листопада 2004.

28. *Гавриленко С.В.* Жовтень на селі // Великий Жовтень на Київщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1957. – С.313–319.

29. *Кумаківський С.Т.* Від лютого 1917 р. до лютого 1918 р. // Великий Жовтень на Київщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістичної революції. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1957. – С.334–340.

30. *Звенигородська думка*. – 1918. – № 20, 17 квітня.

31. *Ядлов В.І.* Боротьба за владу Рад у Радомишлі // Великий Жовтень на Київщині. Збірник спогадів учасників Великої Жовтневої соціалістич-

ної революції. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1957. – С.325–333.

32. *Прохоров М.* В рядах Червоної гвардії // Борці за Жовтень розповідають (Спогади учасників боротьби за владу Рад на Катеринославщині). – Дніпропетровськ: Дніпропетровське обласне видавництво, 1957. – С.215–216.

33. *Воспоминания Доненко Порфирия Антоновича* // За власть Советов. Сборник документов и воспоминаний о борьбе трудящихся за установление и упрочение Советской власти на территории Запорожской области в 1917–1920 гг. – Запорожье.

34. *Воспоминания Леженко Данила Дмитриевича* // За власть Советов. Сборник документов и воспоминаний о борьбе трудящихся за установление и упрочение Советской власти на территории Запорожской области в 1917–1920 гг. – Запорожье. – С.221–223.

35. *Андрощук О.В., Баран В.К., Веселова О.М.* та ін. Історія українського селянства. Нариси в 2-х томах. – Т. 2. – К.: Наук. думка, 2006. – 654 с.

36. *Галузевий державний архів Міністерства оборони* (далі – ГДА МО України). – Ф.3773. – Оп.19823. – Спр.16.

37. *Там само.* – Спр.40.

38. *Там само.* – Спр.12.

39. *Мороз О., Злупко С.* Українське селянство першої половини ХХ століття. Трагедія і героїзм. – Львів: «Універсум», 1997. – 164 с.

Щербатюк В.М. Отображение крестьянского повстанческого движения Украинской революции 1917–1921 гг. в документах и материалах сборников советского периода

Проанализировано отражение крестьянско-повстанческого движения Украинской революции 1917–1921 гг., причины его развития в документах и материалах сборников, посвященных 40-й годовщине захвата власти большевиками в Петрограде в октябре 1917 года. Дана характеристика сборников, в которой акцентировано внимание на их идеологической заангажированности и искажениях при освещении событий. Из документов выделены фактические материалы, которые способствуют исследованию крестьянского повстанческого движения 1917–1921 гг. в Украине.

Ключевые слова: документы, сборники материалов, периодические издания, крестьянское повстанческое движение, революция, украинское крестьянство

Scherbatiuk, V.M. Peasantry insurrectionary movement in Ukraine in 1917–1921: its illumination in documents and materials of collections of the Soviet period

Analyses of how the peasantry insurrectionary movement of the Ukrainian revolution of 1917–1921 was reflected and what reasons for its unfolding were presented in documents and materials of collections of works dedicated to the 40th anniversary of assumption of power by Bolsheviks in Petrograd in October 1917. The collections of works are defined, at that the attention is drawn to their ideological engagement and distortions in illumination of the events. Factual materials are extracted from the documents, which contributes to investigation of the peasantry insurrectionary movement in Ukraine in 1917–1921.

Key words: documents collections of materials, periodicals, a peasantry insurrectionary movement, a revolution, the Ukrainian peasantry.